

MARTEN TOONDER

De Ombrenger

Eco-editie

Met een inleiding van Arnon Grunberg

2015

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM | ANTWERPEN

Open voor alles

5

Het is niet moeilijk om in *De Ombrenger* een parabel te herkennen met, zoals dat hoort, een gemoedelijke moraal. Waar gewetenloze geleerden en het grootkapitaal de handen ineen slaan, dreigt de ondergang van burger en samenleving. Weliswaar zijn de burgers opportunistisch, snobistisch of op bescheiden wijze ook gewetenloos, maar toch verdienen zij de apocalyps niet.

Redding biedt de bureaucratie van de overheid, een log monster maar ook een onmisbare beschermingswal tegen de boze buitenwereld.

De kleinburgerlijke levenswijze is niet ideaal, maar te verkiezen boven alle andere levenswijzen. In de wereld van heer Bommel is het grootse en meeslepende altijd het valse en leugenachtige. De beschaving heeft ons veroordeeld tot een zekere truttigheid; verzet is zinloos en eigenlijk ook immoreel.

Op zichzelf is er niet veel op deze moraal aan te merken, hooguit dat onderdelen ervan – de schurkachtigheid van het grootkapitaal doet erg denken aan de stichtelijke literatuur uit de sociaal-realistische traditie – misschien al te geruststellend zijn.

De tekst is echter paradoxaler en minder troostrijk – voor zover de gemoedelijke moraal troost kan brengen – dan op-

pervlakkige lezing zou kunnen doen vermoeden, want wie vertegenwoordigt de moraal van de kleinburger, wie zet zich ervoor in? Niemand, hooguit Tom Poes, zelfs Bommel is aanvankelijk ziende blind, en Tom Poes wordt eerder voortgedreven door scepsis tegenover de vernieuwing dan door diepgewortelde morele overtuigingen. Als hij al een moraal heeft, is deze vooral praktisch en aarzelend; flauwvallen is onprettig, al te veel flauwvallende burgers zijn niet goed voor een samenleving.

De rest van de personages bestaat uit kleine en grotere opportunisten. Trouw blijven ze hooguit aan hun specifieke taalgebruik, op overtuigingen zijn ze nauwelijks te betrappen, of het zou de instelling moeten zijn dat zij, welke wind er ook door de samenleving waait, graag blijven neerkijken op diegenen die zij minderwaardig achten. Het neerkijken op de ander hoort bij het leven als wind en regen bij de Nederlandse herfst. Men houdt vooral vast aan een vijandbeeld, voor de rest staat men open voor alles.

Maar de Rommeldammers, en dat is verrassend, lijken gestuurd te worden door het noodlot, wat een morele kant heeft. In de burgers zit namelijk een collectieve overlevingsdrift, die ook door kan gaan voor moraal. Overleven is goed, praktisch en moreel gezien; ten onder gaan, al is het met zijn

allen – en dit staat wel degelijk op het spel in *De Ombrenger* –, is minder goed.

Met een beetje overdrijving zou je kunnen zeggen dat de personages (de mensen) op kakkerlakken lijken, waarover wordt gezegd dat zij als een van de weinige diersoorten een atoomaanval zullen overleven. Alleen al hun blinde opportunisme, dat slechts wordt verzacht door de sturende hand van de schrijver, maakt de parabel niet zo gemoedelijk.

Maar er is meer, en dat zit vooral in het personage van doctorandus Zielknijper, die uitspraken doet als: ‘De maatschappij ontwikkelt zich op gezonde wijze, en het is de taak van iedere weldenkende burger om zich aan te passen.’

Zielknijper lijkt alle negatieve clichés aangaande psychologen in zich te verenigen en in *De Ombrenger* is hij de gewillige helper van de machtigen in de samenleving: de wetenschap en het grootkapitaal. Misschien wel zoals sommige psychologen op Guantanamo Bay het Amerikaanse leger hebben helpen martelen; de arts als sadist en beul is niet alleen een icoon uit het griezelkabinet van literatuur en film, maar duikt ook altijd weer op in de werkelijkheid.

Het curieuze is dat Zielknijper, in wie de argeloze lezer alleen een handlanger van de vijand, de *bad guys*, zou kunnen herkennen, in werkelijkheid de ware moraal van dit verhaal

verkondigt. De samenleving dendert voort, de maatschappij is een slinger die zich van A naar B beweegt en dan weer naar A, en de burger heeft geen andere keus dan zich aan te passen aan die slinger.

De grootondernemer zegt het zo: 'Ik heb contact gezocht met een zielkundige, die ervan uitgaat dat het publiek moet worden aangepast aan een Omarme atmosfeer: doctorandus Zielknijper, een héél geleerd vakman.'

De atmosfeer verandert, meer Om, minder Om, het publiek wordt gekneed om zich te voegen naar de nieuwe omstandigheden, en als het niet goedschiks gaat, danw maar op hardhandige wijze.

Van verzet is zoals gezegd in dit verhaal nergens sprake, niemand stelt zich ertegen teweer, hooguit stuit men op de scep sis van Tom Poes. Eigenlijk, zo wordt hier betoogd, hebben wij geen drs. Zielknijper nodig om ons aan te passen aan nieuwe atmosferen; wij doen het zelf, met een gretigheid die onze andere passies overstijgt. De mens loopt achter de omstandigheden aan zoals een hond achter de worst. Vooralsnog is het noodlot hem gunstig gezind, maar kunnen wij dat noodlot blijvend vertrouwen?

De schijnbare moraal van het verhaal wordt onderuitgehaald, de tekst is helemaal niet geruststellend. Achter de

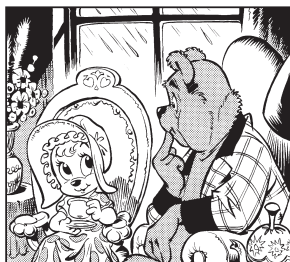
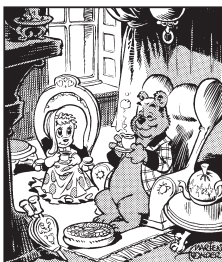
verheerlijking van het gemoedelijke en truttige gaat bitterheid schuil, de mens als slaaf van krachten die hij niet werkelijk kent en dus niet beheerst. Zijn aanpassingsvermogen is groot, maar hij heeft geen idee waaraan hij zich aanpast.

De Ombrenger smaakt naar gal, een smaak waar ik wel van houd.

Arnon Grunberg

Volgograd-Beyneu,
augustus 2015

Dit is het 137ste avontuur van heer Bommel en Tom Poes. De stroken hebben de nummers 7303-7380. Het verscheen voor het eerst in *NRC Handelsblad* van 3 november 1971 tot en met 3 februari 1972. Bij De Bezige Bij werd dit verhaal gepubliceerd in de bundels *Een ragfijn spel* (1981), *Had ik maar beter geluisterd* (1997) en *Jij kunt eigenlijk alles* (2011). Bij Uitgeverij Panda verscheen het in deel 29 van de reeks *Heer Bommel: volledige werken: de dagbladpublicaties* (1995).

Het was herfst geworden en zware wolkenvelden joegen langs het zwerk, zodat het die dag niet licht werd. In Bommelstein was het echter warm en gezellig, en het knetteren van de haard overstemde het huilen van de wind in de schoorsteen.

13

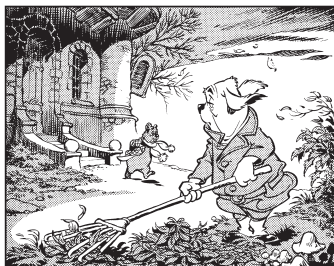
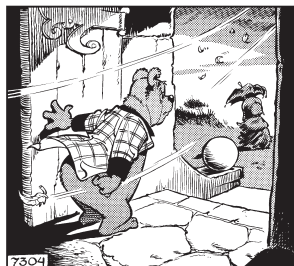
‘Luister nu toch eens!’ sprak heer Ollie, toen een regenvlaag tegen de ramen kletterde. ‘Wat zullen arme lieden die nu in hun eenvoudige auto’s naar buiten moeten, het moeilijk hebben!’

‘Jij denkt toch ook altijd aan anderen, Ollie,’ zei juffrouw Doddel bewonderend. Ze was langsgesproken om een paar eieren te lenen en nu dronk ze een kopje thee mee, voor de gezelligheid.

‘Ach ja,’ gaf heer Bommel bescheiden toe. ‘Dat doet men vanzelf als men veel alleen is. Alleen is maar alleen, bedoel ik. Ik vraag me weleens af hoe het zou zijn als de zorgende hand van een vrouw... Ik bedoel: Joost doet zijn best. Maar toch, als de dagen korter worden en de wind zo giert, denk ik weleens... Hm. Soms denkt men weleens, bedoel ik.’

‘Mallerd!’ riep zijn buurvrouw uit. ‘Waarom laat je het bij denken, en waarom doe je niet iets? Schep een beetje moed, en kom tot daden!’

Deze woorden brachten heer Ollie ernstig in verwarring, en hij haastte zich het vuur op te poken.

14 Juffrouw Doddel nam al spoedig afscheid, en heer Bommel liet haar uit. De storm loeide door de open deur de gang in en rukte aan zijn jas, maar daar schonk hij geen aandacht aan, terwijl hij het verdwijnende figuurtje nakeek.

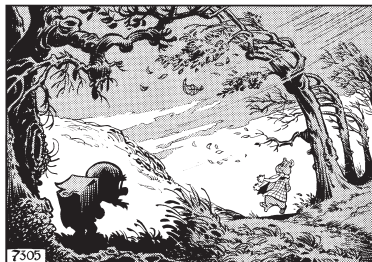
Wat kan ze bedoeld hebben? vroeg hij zich af. ‘Schep een beetje moed, en kom tot daden,’ zei ze. Eigenaardig. Ik ben altijd bezig, dat weet iedereen. En mijn moed is algemeen bekend. Hm. Misschien is de tijd rijp om een groot, belangrijk werk aan te pakken. Dan zou het misschien makkelijker zijn om haar te vragen of ze... Nu ja, alles zou gemakkelijker zijn, als iemand begrijpt wat ik bedoel.’

Zo peinzende knoopte hij een warme das om en betrad de tuin, waar Joost bezig was met het aanharken van bladeren.

‘Het heeft niet veel zin,’ sprak de trouwe knecht. ‘De wind blaast ze even vlug weer weg, met uw goedvinden. Maar ach, het verzet de zinnen.’

‘Ja, daar heb ik ook last van,’ gaf heer Ollie toe. ‘Ik ga een eindje lopen in de vrije natuur, omdat ik een grote gedachte omhoog voel borrelen, zonder dat ik weet wat het is.’

‘Het is de herfst, als u mij toestaat,’ zei de knecht. ‘De vogels trekken en de gedachten borrelen; het is allemaal heel betreurenswaardig.’

Heer Bommel liep met een fladderende jas door de storm, terwijl de bomen kreunend in de wind bogen en van tijd tot tijd een kille regenvlaag op zijn gekromde gestalte kletterde. Maar hij voelde zich één met de grootse natuur, en reusachtige mogelijkheden ontvouwdend zich in het brein van de eenzame heer, zonder dat hij precies wist welke.

‘U kan beter niet die kant op gaan,’ riep een krakend stemmetje boven het geweld van de elementen uit.

Heer Ollie schrok op uit zijn gedachten en zag Kwetal aan de kant van de weg staan. Het ventje torste een zware ransel en zijn gelaat stond zorgelijk.

‘Waarom niet die kant op?’ vroeg heer Bommel.

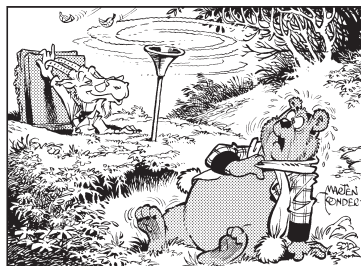
‘Daar deugt het niet,’ legde de dwerg uit. ‘De lucht kleurt daar niet meer. Als het niet verandert, kom ik er in de lente niet terug.’

‘O,’ zei heer Ollie zonder veel begrip. ‘Is het zo erg?’

Het kereltje knikte.

‘Ik heb gedaan wat ik kon,’ hernam het. ‘Daardoor ben ik wat laat met het ipsen. Maar ik heb het niet kunnen verhelpen.’

‘Het is toch wat te zeggen,’ mompelde heer Bommel. Het was duidelijk dat het fijne van de zaak hem ontging, en hij maakte geen aanstalten om een andere weg in te slaan.

16 Kwetal liep hoofdschuddend verder, en ook heer Bommel hervatte zijn weg.

Wat zou hij bedoeld hebben? vroeg hij zich af. Waarom zou het in deze buurt niet deugen, als de lucht hier niet kleurt? Dat begrijp ik niet helemaal. Ik bedoel... Hm, misschien is dit de grootse taak die ik zocht! Wie weet?

Hij ging zo op in deze gedachte, dat hij de dunne buis die hij passeerde niet zag. Het was een soort pijp, die uit de grond omhoog stak, en die een zacht snorkend geluid maakte. Heer Ollie had echter pas in de gaten dat er iets vreemds gaande was, toen een duizeling hem beving en hij log ter aarde stortte, waar hij met draaiende ogen bleef liggen.

Gelukkig was het ongeval ondergronds niet onopgemerkt gebleven. Niet ver van de getroffen heer werd een luik in de bodem geopend, en in de winderige buitenlucht verscheen het fijnbesneden gelaat van professor Joachim Sickbock, een geleerde die het daglicht niet altijd verdragen kon.

‘Ei, ei,’ prevelde hij misnoegd. ‘Het is toch een hinderlijk bijverschijnsel, dit Omvallen. Maar het is niet gevaarlijk; er is meteen weer Omgeving. Om is gelukkig niet zeldzaam.’